HE 92/2025 vp vammaispalvelulain 2 §:n muuttamiseksi

LAUSUNTO EDUSKUNNAN SOSIAALI- JA TERVEYSVALIOKUNNALLE

Muistiliitto kiittää mahdollisuudesta lausua lakiesityksestä.

Tiivistelmä Muistiliiton lausunnosta

- Muistiliitto katsoo, että lain soveltamisala tulisi säilyttää nykyisin voimassa olevan mukaisena.
- Uusi vammaispalvelulaki tuli voimaan 1.1.2025. Eduskunta edellytti uuden lain toimeenpanon ja vaikutusten seurantaa. Muistiliiton käsityksen mukaan on vielä liian aikaista arvioida lain vaikutusten seurantaa. Sitä tulisi vielä jatkaa, ja arvioida tilannetta myöhemmin uudelleen, kun seurantaa on toteutettu pidempään.
- Soveltamisalapykälän elämänvaihesäännös ei muodosta tarpeeksi selkeää ja tarkkarajaista arviointiperustetta erottaa palvelua hakevan henkilön palvelutarve ja sen peruste (itsenäinen elämä ja yhteiskuntaan osallistuminen vai hoito ja hoiva). Sen sijaan elämänvaihekäsite ohjaa huomioimaan ensisijaisesti henkilön ikää ja kun perusteluissa korostetaan vahvasti, että iäkkäiden henkilöiden palvelutarpeisiin sopivimmat palvelut löytyvät sosiaalihuoltolaista, on riskinä välillinen ikäsyrjintä.
- Vammaispalvelulain soveltamisalaa ei tule jatkossa tulkita siten, että muistisairauksiin sairastuneiden henkilöiden tarpeiden katsottaisiin muodostuvan vain hoidon ja hoivan tarpeista. Pitkäaikaisen sairauden alkuvaiheissa muistisairauteen sairastunut voi yleensä jatkaa aktiivista elämää, kuten muutkin vammaiset henkilöt.
- Muistiliitto viittaa myös YK:n vammaisten oikeuksien komitean Suomelle antamiin suosituksiin. Niissä katsotaan, ettei elämänvaihe sääntelyä tulisi ottaa vammaispalvelulain soveltamisalasäännökseen. Myös valtioneuvoston oikeuskansleri on ennakkotarkastusmuistiossaan 9.9.2025 tuonut esiin säännöksen mahdollisen ongelmallisuuden.

Yleistä

Esitetyn soveltamisalasäännöksen tarkoitus on varmistaa, että vammaispalvelulaki säilyy vammaisia henkilöitä koskevana erityislakina. Muistiliiton näkemyksen mukaan vammaispalvelulain asema erityislakina ei ole vaarassa, eikä esimerkiksi muistisairautta sairastavien ihmisen palveluiden siirtymistä vammaispalvelulain piiriin ole havaittavissa.

Elämänvaihesääntely

Esityksen tarkoituksena on auttaa erottamaan eri elämänvaiheisiin tavanomaisesti kuuluva avun ja tuen tarve sellaisesta vamman tai sairauden aiheuttamasta välttämättömästä avun ja tuen tarpeesta, johon tulee vastata vammaispalvelulain mukaisilla palveluilla. Perusteluissa tuodaan esille vanhuuden elämänvaiheen moninaisuutta, mm. kolmannen ja neljännen iän käsitteillä. Ne auttavat sinällään hahmottamaan vanhuuden ajallisesti hyvinkin pitkään ajanjaksoon kuuluvia vaiheita ja erityisesti elämän loppuvaihetta.

Elämänvaihe-säännösehdotus näyttää ensi alkuun neutraalilta iän ja diagnoosin suhteen. Lakiesityksen perusteluissa todetaan, että palveluita voidaan myöntää 1) iäkkäänä tapaturmaisesti vammautuneille, 2) henkilöille, joiden aiemmasta pitkäaikaisesta vammasta tai sairaudesta johtuva avun ja tuen tarve ilmenee tai pahenee vasta vanhuuden elämänvaiheessa, ja 3) kun henkilö on vammautunut pitkäaikaisen sairauden vuoksi elämän vanhuuden elämänvaiheessa. Palvelutarve arvioitaisiin aina yksilöllisesti. Muistiliiton mielestä perustelut ovat tältä osin perustellut ja oikeat.

Elämänvaihesääntelyn ongelmallisuus

Elämänvaihekäsite osoittautuu kuitenkin ongelmalliseksi, kun perehtyy tarkemmin esityksen perusteluihin. Lakiesityksessä rinnastetaan monin paikoin vammaispalvelut ja sosiaalihuollon mukaiset sosiaalipalvelut. Lakiesityksen tavoitteena on auttaa erottamaan näiden kahden lain keskenään erilaisia tarkoitukset henkilön yksilöllisen arvioinnin kautta. Tavoite on nyt toteudu, eivätkä arviointiperusteet näyttäydy selkeinä.

Elämänvaiheiden kautta huomio keskittyy henkilön ikään. Lakiesityksen perusteluissa korostetaan sosiaalihuoltolain palveluiden sopivan ja tarkoitetun ikääntyneiden palvelutarpeisiin. Esityksessä mm. todetaan, että ikääntyneille henkilöille on kohdennettu erityisesti sosiaalihuoltolain mukainen kotihoito ja yksilöllinen asuminen, joihin kuuluu sosiaalista kanssakäymistä edistävä toiminta, ja joka vastaa heidän tarpeisiinsa paremmin, erityisesti, ” kun toimintakyky alkaa heiketä iän myötä enemmän.” Lisäksi esiin tuodaan

ympärivuorokautisen asumisen palvelut. Niissä on kuitenkin kyse erittäin vahvasta hoidosta ja hoivasta, eikä palvelu ole mitenkään rinnastettavissa vammaispalvelulain tarkoittaman itsenäisen ja osallistuvan elämän mahdollistaviin palveluihin.

Muistiliiton näkemyksen mukaan elämänvaihekäsite saattaa aiheuttaa välillistä ikäsyrjintää, joka kohdistuu iäkkäisiin ja erityisesti vammaisiin ihmisiin yleisesti. Yleis- ja erityislain rinnastus hämärtää niiden välistä eroa ja saattaa johtaa siihen, että ikääntyneiden vammaisten henkilöiden yksilölliset osallisuuden ja itsenäisen elämän tarpeet saattavat jäädä tunnistamatta ja täyttymättä. Ikääntyneiden ihmisten palvelutarpeet tulisi pystyä erottamaan toisistaan vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain erilaisten tarkoitusten kautta, ei elämänvaiheen tai iän kautta.

Kun kyseessä on henkilön tarve voida jatkaa, vammastaan huolimatta, osallistumista aktiivisesti yhteiskuntaan ja elää itsenäistä elämää toteuttamalla itsemääräämisoikeutta, tulee soveltaa vammaispalvelulakia. Kun henkilön palvelutarve keskittyy hoivan ja hoidon tarpeeseen, kuten tapahtuu esimerkiksi etenevän neurologisen sairauden loppuvaiheessa, tulee tarvittavat palvelut saada sosiaalihuoltolain palveluista. Niitä tulee olla silloin saatavilla, määrärahoista ja taloudellisesta tilanteesta huolimatta. Palvelutarpeen muuttuessa tulee palvelutarve arvioida uudelleen ja myöntää silloin tarvittavat palvelut.

Elämänvaiheeseen tavanomaisesti kuuluva avun ja tuen tarve

Perusteluissa todetaan, ettei vammaispalvelulain piiristä rajata pois minkään tietyn diagnoosin perusteella. Muistiliiton saamien yhteydenottojen perusteella näin vaikuttaa kuitenkin edelleen tapahtuvan, eikä sitä voida pitää lainmukaisena tai hyväksyttävänä.

Muistisairaus on etenevä neurologinen sairaus, joka aiheuttaa edetessään kognitiivisen vamman. Sairauden alkuvaiheessa henkilö voi elää aktiivista elämää ja osallistua yhteiskuntaan kuten ennen diagnoosia. Vammaispalvelulain tarkoituksena on mahdollistaa osallisuus ja yhdenvertainen osallistuminen yhteiskuntaan.

Ensimmäistä kertaa palveluja myönnettäessä huomio ei saa keskittyä hakijan ikään tai hänen ja vammaan aiheuttavaan sairauteen, vaan huomio tulee keskittää mahdollisuuteen elää vammaispalveluiden avulla monta hyvää aktiivista vuotta yhteiskunnan yhdenvertaisena jäsenenä muiden kanssa, vammasta huolimatta.

YK:n vammaisyleissopimuksen tarkoituksena on taata vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet, edistää ja suojella näitä oikeuksia ja vapauksia sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. Ratifioituaan vammaisyleissopimuksen kesäkuussa 2016 Suomi on sitoutunut turvaamaan sopimuksessa

määritellyt oikeudet. Viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan ottaa huomioon vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen.

Muistiliitosta

Muistiliitto ry on valtakunnallinen muistisairaiden ja heidän läheistensä kansanterveys-, potilas- ja edunvalvontajärjestö. Toiminnan päämäärä on edistää aivoterveyttä, toimia sairastuneen ja läheisen tukena, vahvistaa heidän ääntään sekä puolustaa heidän oikeuksiaan. Muistiliitto toimii 41 jäsenyhdistyksensä yhteistyö- ja kattojärjestönä.

Sari Elomaa
juristi, varatuomari
Muistiliitto ry